

HEGEL'DE DEVLET VE ÖZGÜRLÜK İLİŞKİSİ*

ÖZET

Özgürlük, eylemleri toplumun ve, özellikle de, devletin gereklilikleri, zorunlulukları ve beklentileri tarafından sınırlanan bireylerin en sıklıkla dile getirdikleri taleplerden biridir. Bu durum, genellikle, bireylerin "keyfilik"le "özgürlüğü" birbirine karıştırması olgusundan ortaya çıkar. Ussallıkla uygunluk içerisinde ve onun tarafından sınırlanmış olması gereken özgür eylemlerin yapısı ve ıralayıcıları dolayısıyla, "İstedigimi yapmak" ilkesi ne özgürlükle aynı şeydir ne de onun bir tarzıdır.

Bu makalede, Hegel'in -devletin yasalarının zorunluluğuyla bağlantılandırılmış ve bundan ayrılamayacağını düşündüğü- özgürlük görüşü serimlenmeye çalışılacaktır. Bunun için, birey, toplum ve devlet arasındaki ilişki hakkındaki düşünceleri çözümlenip ortaya konmaya çalışılacaktır.

(The Relation Between State and Freedom in Hegel)

ABSTRACT

Freedom is one of the most expressed demand by the individuals whose actions are limited by the requirements, necessities or expectations of society and, especially, of the state. This situation generally originates from the fact that individuals confuses "arbitrariness" with "freedom". Because of the structure and characteristics of free actions which must accord with and limited by rationality, the principle "To do what I want" is not same as with -or even a mode of- freedom.

In this article it is tried to be exposed Hegel's view of freedom which is related and thought by him as undistinguishable with the necessities of the laws of state. For this aim, his thoughts on the relation between individual, society and the state is tried to be analysed and set forth.

* Hamdi BRAVO. Yrd.Doç.Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Bölümü.

Özgürlük, tıpkı adalet gibi, toplumsal yaşamın kurulmuş ve devlet eliyle sürdürülen düzeninin doğurduğu gereklilikler ağı karşısında bireyler tarafından en büyük sıklıkla dile getirilen taleplerden biridir. Gereksinimlerimizi karşılamamız, varlığımızı sürdürebilmemiz ya da kendimizi kabul ettirebilmemiz vb. için yapıp edeceklerimize ilişkin bu kurulu düzenin belirledikleri ve bizden beledikleri, bütün bunları başarabilmek ya da elde edebilmek için kendince (kolay ve hızlı) yollar belirlemeye ve bunlar yoluyla istediklerini elde etmeye yatkın bireylerin karşısına dikilince, özgürlüğü ortadan kaldıran sınırlamalar olarak görünmeye başlar. Bu sınırlamalar ve belirlemeler, bu tip bireyler açısından, usdışıdır. Çünkü us, pekçok başka belirlenimi yanında, amaçlara götüreceği en hızlı ve kolay araçları ve yolları saptama işlevine de sahiptir. Buna karşın toplumsal yaşamın kurulu düzeni, bu araçların ve yolların bir kısmını ya yasaklamıştır ya da bunları belirli bir işlemler sırası içerisine oturarak izlenecek yolu uzatmıştır. Dolayısıyla, bireysel (tekil) bir usun uygun gördüklerine karşı çıkmıştır.

Bireyin özgürlüğü ile devlet (ve toplum) arasındaki bu gerilim temelinde oluşturulmuş ve devletin varlığının ve getirebileceği sınırlamaların ussal ve özgür bireylerin tercihine bağlı olduğunu iddia eden bir felsefi düşünce de vardır. Pekçok temsilcisi olan bu düşünce, genel olarak "toplum sözleşmesi" adıyla bilinir. Bu kuramın merkezi iddiası, bireye, "bireysel isteme ilkesi"ne dayanmakta; toplumun ve devletin kuruluşunu, bireyin kendi iradesine, istemesine teslim etmektedir. Böylelikle, toplumun da devletin de varlığı bireyin bilinçli tercihine bağlı kılınmaktadır.

Bu görüşe göre, devletin varoluş nedeni, bireyin ussallığına dayalı özgürlüğünü geliştirmesini ve yaşamasını sağlayacak ortamı hazırlamaktır. Birey, kendisi üzerinde hakimiyeti olacak belirli bir devleti böyle bir istek ve beklentiyle tercih etmiştir. Dolayısıyla, devlet onun özgürlüğüne herhangi bir biçimde zarar vermeye ya da engel olmaya başlarsa, birey o devleti ortadan kaldırma, bunu beceremiyorsa o devletin üyeliğinden vazgeçme ve bir başka devletin üyeliğini tercih etme hakkına sahiptir (ya da olması gerekir). Bireylerin sahip olduğu düşünülen bu hakların içermelerine baktığımızda şu sonuçların çıkarılabileceğini görürüz: a) Devlet, bireyin özgürlüğünü güvence altına almakla sorumludur, ancak bu özgürlüğün kullanımı bir keyfiyete dönüştüğünde bunu sınırlayacak hiçbir yaptırım hakkına sahip değildir. b) Bunun yanında, birey, yasalar kendisine uygun geliyorsa bunlara uyar, kendisine zarar verdiğini düşünmeye başladığında da bunlara uymaktan vazgeçebilir.

Böylesi bir özgürlük anlayışı, aslında, “özgürlük” ile “keyfiyet”i birbirine karıştırıyor olmaktan ortaya çıkar. Bu yazının amacı, bu karıştırmayı eleştirilerinin odak noktası yapan ve buradan hareketle kendi özgürlük anlayışını oluşturup bu anlayışı devlet görüşüyle bağlantılandıran Hegel’in düşüncelerini ortaya koymaktır.

Etik yaşam: Devlet

A. Patten, Hegel incelemesinde, toplum sözleşmesi kuramı tarafından bireyin onayına terk edilen ve Hegel’in reddettiği dört düşüncenin varsayıldığını görür: a) bir devletin kurulup kurulmayacağı, b) bireyin bu devletin bir üyesi olup olmayacağı, c) “hükümet ve devlet”in birey üzerinde belirli haklara sahip bir varlık olarak sayılıp sayılmayacağı, d) bireyin yasaya uyma ödevinin olup olmayacağı.¹

Hegel, *Hukuk Felsefesinin İlkeleri*’nin ilgili bölümlerinde, bu görüşe karşı çıkarak, toplum sözleşmesi kuramını kabul ettiğimiz takdirde, siyasi meşruiyeti bireylerin tercihine ve onayına bağlı kılarak, devlete üyeliğin ve devletin içinde yer alan bütün kurumlar ve düzenlemeler öbeğinin bireysel karara bağlı bir mesele haline geleceğini söyler: bireyler devlete dahil olmayı da olmamayı da tercih edebilir, kimi kurumları devlet için uygun bulabilir ya da bulmayabilir. Bu bireysel tercihlerden doğan sözleşmelere dayalı durum, Hegel’e göre, ussal bir devletin meşruiyeti için gelip geçici ve güvenilmez bir temel sunmaktadır. Patten’in de belirttiği gibi “[sözleşmelere dayanan] ticari bir ilişkiden farklı olarak, devlete üye olup olmamak konusunda tercihe ya da karara bağlı hiçbir şey olmadığı için, siyasi alanda sözleşmeye dayalı ilişkilerin kural ya da ilkelerini uygulamak yersizdir”.² Hegel, sözleşmeleri, ancak mülkiyetimizde olan şeylerin değiş tokuşu için geçerli olan bir moment olarak görmektedir. Ama sözleşmeyi toplum ya da devlet için de geçerli bir ilke olarak gördüğümüzde, devleti, gerçekte üzerinde olmadığı ve asla var olamayacağı kaygan bir zemine oturtmuş oluruz. Buna karşılık

Sözleşmeciler için özgürlük siyasi meşruiyetin ilk ilkesi olduğundan, belirli koşullarda bir devlete girme kararının, aslında, bireysel bir tercih meselesi olduğunda ısrar ederler. Hegel’in ussal devletin zorunlu olduğu ve bireylerin –kendi onaylarından bağımsız olarak- ona dahil olup boyun eğmesinin ödev olduğu iddiasının içermesi, özgürlüğün değerini reddetmez, başka bir özgürlük anlayışına dayanır.³

Bireyin özgürlüğünün, kendisi için ilkeler koymaya çalışan tümelden bağımsızlaştıkça olanaklı hale geleceğini öne süren anlayışlar karşısına, Hegel, tekilin ancak tümelle özdeşleştikçe özgürleşeceğini göstermeye yönelik üç gerekçe koyar: 1) İnsan bir gereksinimler varlığıdır; özgürlüğü, bu gereksinimlerini doyurdukça –isteklerini gerçekleştirdikçe- gerçekleşir; ama, gereksinimleri çeşitli ve doğal olanın dönüştürülmesiyle doyurulabilir olduğu için, başkalarıyla ortaklık yapması gerekir; bu ortaklıkta, tümeli ortaya

¹ Allen Patten. “Social Contract Theory and the Politics of Recognition in Hegel’s Political Philosophy”, *Beyond Liberalism and Communitarianism*; ed. Robert R. Williams; Albany, State University of New York Press, 2001. s. 169.

² a.g.e., s. 170.

³ a.g.e., s. 171.

çıkartır, tekili tümele bağımlı kılar.⁴ 2) Tekilin özgürlüğünün gerçekleşebileceği dışsal bir gerçeklik alanına ihtiyaç vardır; tekil, isteklerini, şeyleri kendi istemesine uygun kılarak gerçekleştirebilir; ama şeyi kendi isteğine göre biçimleyebilmesi için, kendisinin başkaları tarafından tanınması, engellenmemesi gerekir; çevresindeki bütün bilinçli varlıklara tek tek kendi istemesini tanıtmaktan kurtulabilmesi için, bütün bilinçli varlıkların tanıyıp kabul ettiği ve kendisine de özgürlüğünü gerçekleştirmesine izin veren bir üst güce gereksinim vardır. Bu gereksinim, tümelin varlığını zorunlu kılar.⁵ 3) Tekil, kendi öznelliğinden yola çıkarak herkes için geçerli eylem ilkeleri keşfedemez; öznellik, rastlantısallığa, olumsuzluğa mahkumdur. Aralarında çatışma çıkarmaması için, bütün tekilerin ortak bir tümele uyum göstermesi gerekir.⁶

Bütün bu gerekçeler, tekilin neden tümele uyum içinde olması gerektiğini gösterir; ama bu tümelin tikellere “ödevler” biçiminde görünen içeriğinin ne olması gerektiği sorusunu yanıtsız bırakır. Bundan dolayı, bu ödevlerin kendisinden ortaya çıktığı kaynağı bilmek gerekir.

Hegel, *Hukuk Felsefesinin İlkeleri*'nin “Soyut Hak” ve “Ahlaklılık” bölümlerinde, insanı, içinde yaşadığı toplumdan bağımsız bir varlık olarak ele alıp, bu bağımsız varlıktan yola çıkarak “hak” olarak neyin belirlenebileceğini ortaya koymaya çalışmıştır. Ama, ortaya çıkan sonuç, soyut hak aşamasında tümelden bağımsız bir varlık olarak tasarlanan insanın, *haksızlık* yapmamak için ne yapması gerektiğini bilmediğidir. Ahlaklılık aşamasındaysa, ‘iyi’ kavramı sayesinde ‘ödev’ kavramına ulaşılır, ama ödevin içeriğinin ne olduğu belirlenemez. Hegel’e göre ödevin (yapıp edilmesi gerekenlerin) belirlenebilmesi, ancak bireyin etik yaşamını oluşturan “devlet”te olanaklıdır.

Hegel, bu kitabında, “devlet” ile “toplum”un birbirine karıştırılmaması gerektiğini pekçok kez yineler. Devletin belirlenimi, toplum sözleşmecilerinin iddia ettiği gibi, mülkiyetin ve kişisel özgürlüğün güvenliği ve korunmasıyla özdeş değildir. “Toplumun kuruluşu”ndan söz ederken, buna yol açanın bireyin gereksinimler dizgesi olduğunu, bireyin *çıkartı gereği*, varlığını sürdürebilmek için böyle bir oluşuma katıldığı söylenebilir.⁷ Ama “devlet” söz konusu olduğunda, bireyleri bir araya getiren *sonul amaç* bireylerin bu tür çıkarları değildir. Böyle olsaydı, devlete üyeliğin tercihe bağlı bir mesele olduğu sonucu çıkardı; ama bireyin, sınırları içinde bulunduğu devletin yasalarına uymama, bunları kendisi için geçersiz kılma hakkı yoktur. Devlet, belirli bir mekan üzerindeki her şeyde kendini

⁴ G.W.F. Hegel. *Elements of the Philosophy of Right*. Tr. by H.B. Nisbet. Cambridge, Cambridge University Press, 1991. pr. 182-91; G.W.F. Hegel. *Encyclopedia of the Philosophical Sciences in Outline and Critical Writings*. Ed. by Ernst Behler. New York, Continuum Publishing Company, 1990. pr. 432.

⁵ Hegel, *Philosophy of Right*, pr. 41-75; Hegel. *Encyclopedia of the Philosophical Sciences*, pr. 403-9.

⁶ Hegel, *Philosophy of Right*, pr. 81-101; Hegel. *Encyclopedia of the Philosophical Sciences*, pr. 414.

⁷ Hegel, *Philosophy of Right*, pr. 82-83.

nesnelleştirmiş tin olduğu için, birey, ancak devletin üyesi olmak aracılığıyla nesnellliğini, hakikatini, etik yaşamını edinir: yani, “kendi”sini oluşturan her türlü istemeyi, bu istemeleri gerçekleştirecek her türlü eylem ilkesi ve eylem biçimini ancak devletiyle uygunluk içinde kazanır. Aksi durumda “suç” işlemiş olacağı için, cezalandırılması, yani kendisi olan istemesinin tanınmayıp ortadan kaldırılması söz konusu olacaktır. Bireyin özgürlüğünün ve devletin varlığının ortadan kalkmaması için, birey ile devlet arasındaki böyle bir *birliğin, özdeşliğin* kendisi, hakiki içerik ve amaçtır.⁸

“Devlet”, Hegel’e göre, “somut özgürlüğün aktüalitesidir”.⁹ Ama buradaki sorun, belirli bir devletin yasalarına uyma *zorunluluğunun* nasıl *özgürlüğü* sağlayan ölçüt olarak anlaşılabilirliği. Bu çelişkili ifadeyi aşip anlaşılır kılabilmek için, Hegel’in, devletin yasalarının kaynağı olarak neyi gördüğünü ortaya koymak gerekir. Buna ilişkin görüşlerini tarih anlayışında dile getirir.

Yasaların Kaynağı

Hegel’e göre, belirli bir halk karakterini, özünü veren, onu belirli bir halk yapan belirli bir düşünsel ilke vardır. Halkın tüm eylem ve eğilimlerinde bu ilke kendini belli eder. Bu ilke, “halk-tini” diye adlandırılır.¹⁰

Halk-tini adı verilen bu ilke, yoktan var olmamış, bir tikel bilincin, çevresindeki *şeyler* ve diğer *tikel bilinçlerle* ilişkisinde, gereksinimlerini bu şeyler üzerinde ve başkalarıyla ortak çalışarak doyurma zorunluluğundan çıkmıştır. Bu bakımdan, tikel öznellik, her türlü tinsel nesneleşmenin ve toplumsal ilişkinin başlangıçtaki soyut *kavramını* oluşturur. Bu tikel soyut özneliğin çevresindeki bilinçli ve bilinçsiz varlıklarla ilişkisinde, bilinçli varlıkların yaşamlarını sürdürebilmeleri için bu soyut kavram serpilir, gerçekleşir, nesneleşir. Bu gerçekleşme, nesneleşme, bilinçli varlığın *şeylerle* ilişkisini “mülkiyet” adı altında¹¹, diğer bilinçli varlıklarla ilişkisini “sözleşme” adı altında¹² düzenler. Bu düzenlemeler sayesinde, birey, isteklerini kendileri aracılığıyla gerçekleştirebileceği, gereksinimlerini kendilerini kullanarak doyurabileceği “şeyler”i hangi tarzlarda biçimleyebileceğini, kullanabileceğini ve devredebileceğini; kendisinin ya da başkalarının ürettiği şeylerin değiş tokuşunu nasıl yapabileceğini öğrenir.

Tikel özneliğin varlığını sürdürebilmesi için ortaya çıkan bu düzenlemeler, tek tek bütün tikelliklerin isteme ve eylemleri için, geçerli sayıldığında, tümelleşir. Bir arada yaşayan belirli bir halkın “yaşama ve eyleme biçimi” halini alır. Bütün bir halk, eylem ve ürünleriyle üzerinde yaşadıkları mekanda, başta soyut olan bu kavramın -onların yalnızca

⁸ Hegel, *Philosophy of Right*, pr. 258.

⁹ Hegel, *Philosophy of Right*, pr. 260.

¹⁰ G.W.F. Hegel, *Tarihte Akıl*. Çev. Önay Sözer. İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 1995. s. 63.

¹¹ Hegel, *Philosophy of Right*, pr. 41-57; Hegel, *Encyclopedia of the Philosophical Sciences*, pr. 403-4.

¹² Hegel, *Philosophy of Right*, pr. 71-75; Hegel, *Encyclopedia of the Philosophical Sciences*, pr. 405-9.

düşüncesinde var olan bu ilkenin- gerçekleştirilmesini amaçlar. Halkın bütün yapıp ettiklerinde, bütün ürünlerinde bu tinsel ilke kendini gösterir.

Genelleştiğinde halk-tini diye adlandırılan bu düşünsel ilke, belirli bir halkın "kültür"üdür Hegel'e göre. Kültür sayesinde tekillik, kendi teklliğini, öznel isteklerini dizginlemeyi, eğilimi ve isteklerine göre davranmak yerine, onlara hakim olmayı öğrenir.¹³

... birey sürekliliğini ve varolan-gerçekliğini kültür aracılığıyla edinir. Hakiki *orijinal doğası* ve tözü, tin olan kendisinin kendi *doğal* varlığına yabancılaşmasıdır.¹⁴

Bu sayede birey, eylemlerini genele göre belirler hale gelir. Bu bakımdan ele alındığında halk-tini, halkı oluşturan bireylerin karakterlerini, eğilimlerini, eylemlerini, eylemlerinin içeriğini belirleyen ilkedir. Bireyler, bir yandan kendi gereksinimlerini karşılamak, isteklerini gerçekleştirmek için bu ilkeye, bu ilkedен yola çıkarak yapılan düzenlemelere uygun eylemde bulunurken, öte yandan, bu eylemleri aracılığıyla tümel bir yapının gerçekleşmesini de sağlarlar.¹⁵

Mevcut bir yaşayan tinde, birey, yalnız kendi özsel karakterinin –yani, kendi tümel ve tikel doğasının- ifadesini bulmakla ... kalmaz, kendisi bu öz olup bu özsel karakteri de kendisi gerçek kılmıştır.¹⁶

Bu sayede halk, kendi özünü, içinde yaşadığı dünyada gerçekleştirir; kendisi ile içinde yaşadığı doğal halindeki dünya arasındaki ikiliği ortadan kaldırarak kendi özünü oluşturan şeyi kendi dünyası haline getirir. Bireylerin halk-tinine uygun etkinlikleri sonucunda öznellikten türeyen ilke nesnelleşmiş olur.¹⁷

Bireyin kendisini içinde kültür aracılığıyla biçimlendirdiği süreç, bu nedenle, aynı zamanda, varolan-gerçeklik dünyasının tümel, nesnel bir öz olarak gelişmesidir.¹⁸

Ama insan, hakkı olanla yetinmeyip haksızlık yapmaya eğilimi olan bir varlıktır. Tikelliğin bu eğilimi, sürekli bir hak çatışmaları ortamına neden olur. Haksızlıklar sonucu ortaya çıkan bu çatışmaları tikelliklerin kendileri çözmeye kalktıklarında, bu, sonu gelmeyen bir intikam alma silsilesine dönüşür. Böyle bir durumun önlenmesi için, tikel öznelliklerin üzerinde, bunlar arasındaki çatışmaları çözümlenecek, haksızlıkları ceza yoluyla olumsuzlayarak ortadan kaldıracak bir üst yetkeye gereksinim vardır. Bu da "devlet"tir. Devlet, halka hakim olan ilkeyi, öznellikten türemiş yapılandırmayı kendi özü sayarak, kendi yasalarının içeriği yapacaktır:

Bir devlette ortaya çıkan ve bilinen genellik, var olan herşeyi içine alabilen **form** olarak, bir ulusun kültürünü meydana getiren şeydir. Bu genellik formunu kazanan ve devletin oluşturduğu ve somut

¹³ G.W.F. Hegel, *Tarihte Akıl*, s. 67.

¹⁴ G.W.F. Hegel, *Phenomenology of Spirit*; trans. A. V. Miller; Oxford, Oxford University Press, 1977, pr. 489.

¹⁵ G.W.F. Hegel, *Tarihte Akıl*, s. 82.

¹⁶ G.W.F. Hegel, *Phenomenology of Spirit*, pr. 352.

¹⁷ G.W.F. Hegel, *Tarihte Akıl*, s. 69.

¹⁸ G.W.F. Hegel, *Phenomenology of Spirit*, pr. 490.

gerçekliğe karşılık olan belirli içerik ise halkın tininin kendisidir. Gerçek devlet bütün tek tek işlerinde ... bu tin tarafından yönetilir. Bu tinsel içerik, halkın tini olduğu ölçüde aynı zamanda bireye özünü verir. O, insanları birbirine bağlayan kutsal şeydir.¹⁹

Bu söylenenler açısından bakıldığında, devlet, halk-tininin yasalar biçiminde görünüşe gelmiş formudur. Bu formun halkı oluşturan bireylerde yaşamasına, yani onların eylem ve ereklere biçimleyip belirlemesine Hegel "etik yaşam" adını verir. Etik olan, bireylerin aktüalitesiyle, onların genel davranış tarzı olarak özdeyse, gelenek olarak ortaya çıkar; etik olana yönelik alışkanlık, orijinal ve tamamıyla doğal istemenin yerini alan ve her yere yayılan ruh, anlam ve bireyin aktüalitesi olan ikinci bir doğa olarak ortaya çıkar. Gelenek tarafından biçimlenmiş bu ikinci doğa, bireye -doğa yasalarının hayvanlara, bitkilere, güneşe yasalarını vermesi gibi- uyacağı yasaları verir. Bu yasalar, özgürlüğün yasalarıdır. Çünkü birey ancak bunlarla isteklerini ve amaçlarını gerçekleştirmenin yollarını edinir. Bireyin bu yasalara alışkanlık kazanması, doğal ve öznel isteme arasındaki karşıtlığı ortadan kaldırır; bu bakımdan, alışkanlık etiğin parçasıdır.²⁰

Bireyin ikinci doğası olan "gelenek" ile "devletin ilkesi" arasındaki bu özdeşlik, devletin yasaları ve düzenlemelerinin bireyin yasaları ve düzenlemeleriyle uygunluk içinde olmasını sağlar.

... bunlar özneye yabancı şeyler değildir. Tersine, özne, kendi özüne olduğu gibi bunlara da tinsel bir tanıklığa sahiptir – bunlarla ilişkisi, bir inanç ya da güven ilişkisinden ziyade, bir özdeşlik ilişkisine yakındır.²¹

... yasalar, her bireyin ne olduğunu ve ne yapacağını ilan eder; birey bunları, kendisinin nesnel şeyliği olarak bilmekle kalmaz, kendisini de onlar sayesinde ... bilir.²²

Birey kendisinin ne olduğunun bilincine, halkın tininin bir yansıması olan devletin buyruklarını (yasalarını) kendisinin belirleyicisi olarak kabul ettikçe varır. O, özünü, bu buyruklara uymakla edinir. "Bireylerin törel etkinliği için model" devletin yasalarıdır:

Her bireyce bilinen ödevler ve yasalar, bunların her birinin nesnel konumu buradadır. ... Özel yaşamın alışılmış durumları için hangi şeyin iyi ya da kötü, haklı ya da haksız olduğu bir devletin yasa ve törelerinde belirtilmiştir.²³

Hegel açısından birey, içinde yaşadığı halk-tininin ve onun somutlaşması olan devletin bir temsilcisidir yalnızca; bunun dışına çıkamaz, bunun dışında eylemde bulunamaz, bunu değiştiremez.

¹⁹ G.W.F. Hegel, *Tarihte Akal*, s. 114.

²⁰ Hegel, *Philosophy of Right*, pr. 151.

²¹ a.g.e., pr. 147;

²² G.W.F. Hegel, *Phenomenology of Spirit*, pr. 351.

²³ G.W.F. Hegel, *Tarihte Akal*, s. 94-95.

Özgürlük ve Ödev

Geldiğimiz bu noktada, yanıtlamak üzere yola çıktığımız soru yeniden karşımıza çıkar: devletin yasalarının dışına çıkamayan bireyin özgürlüğünden nasıl söz edebiliriz?

Bunun bir sorun olarak görülmesi, Hegel'e göre, 'özgürlük' kavramından anlaşılmasından kaynaklanır. Yaygın özgürlük anlayışı, birey ile devleti, hatta toplum ile devleti birbiriyle çatışan güçler olarak konular. Oysa Hegel'e göre, özgürlüğü gerçekleştirebilmek için devletin yasalarına uymak bir zorunluluktur: devletin düzenlemelerinin ortaya çıkardığı etik yaşama ait tüm bu tözsel belirlenimler, bireyin istemesi için *bağlayıcı ödevler*dir. Bireyin ödevinin ne olduğuna ilişkin içkin ve tutarlı bir ödevler kuramı, tekil ile tümelin birliği olan özgürlük İdesi tarafından zorunlu kılınan ve bu nedenle bütünlüğü içerisinde devlette *aktüel* hale gelen *bu ilişkilerin* gelişmesinden türer.¹

Öz-bilinç, ödevi, mutlak öz olarak bilir. Yalnızca ödevle bağlıdır ve bu töz -ödev, yabancı herhangi bir şeyin biçimini alamayacağından-kendisinin saf bilincidir.²

"Bağlayıcı bir ödev" in özgürlüğü elden alan bir sınırlama olarak görünmesi, ancak belirlenimsiz öznellikte ya da soyut özgürlükle ilgisinde ve doğal istemenin ya da -kendi belirlenimsiz iyisini keyfi olarak belirleyen-ahlaksal istemenin itkileri bağlamında söz konusudur. Buna karşılık, birey *özgürleşmesini* ancak ödevde bulur, Hegel'e göre. Bir yandan salt doğal itkilere olan bağımlılığından ve itaat ile tutku üzerine gerçekleştirdiği ahlaki refleksiyonlarda tikel bir birey olarak taşıdığı yükten; diğer yandan da, varoluş ya da nesnel eylem belirlenimi kazanamayıp kendi içerisinde kalan ve aktüalitesi olmayan belirlenimsiz öznellikten kurtulur. Ödev sayesinde birey, tikel özgürlüğü elde edebilecek biçimde kendisini özgürleştirir.³ Çünkü, daha önce söylenmiş olduğu gibi, bir devletin yasalarına taban olan, o devleti kuran halkın tinidir. Bir halkın ortaya çıkmasıysa, keyfe keder bir karara ya da isteğe bağlı bir sözleşmeye bağlı değildir. Bir toplumun oluşmasının en temel nedeni, o toplumda yer alan insanların gereksinimleri, bu gereksinimlerden doğan istekleri ve bu istekleri bir insanın tek başına karşılamasının olanaksızlığıdır. Birey, yalnızca kendisine ait, topluma da zarar veren öznel bir isteğini karşılamaya kalktığında toplum ve devletin ilke ve yasalarının bunu engellemesini özgürlüğünün sınırlanması olarak görüyorsa, toplum ve devlet olmadan, tek başına, hangi gereksinim ve isteğini karşılayabileceğine; kendisine yapılan haksızlıkları nasıl önleyip tazmin edebileceğine bakması gerekir. Toplum, insanlar en basit gereksinimlerini bile tek başlarına karşılayamadıkları için; devletse, dağıtım ve bölüşümde insanlar haksızlık yapma eğiliminde oldukları için ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan, bu yasalar ve onlara uymak, 'özgürlük' "istekleri gerçekleştirebilmek" diye anlaşılacaksa bile, özgürlüğü gerçekleştirecek yegane koşuldur.

²⁴ Hegel, *Philosophy of Right*, pr. 148.

²⁵ G.W.F. Hegel. *Phenomenology of Spirit*, pr. 599.

²⁶ Hegel, *Philosophy of Right*, pr. 149.

Bireyin istemesinin belirlenimleri, devlet aracılığıyla nesnel bir varoluş edinir ve ancak devlet aracılığıyla kendi hakikatlerine ve gerçekleştirmelerine ulaşır. Devlet, tikel amaçlara ve refaha ulaşmanın tek önkoşuludur.²⁷

Bu bakımdan devletin yasaları biçiminde görünen ödev, yalnızca öznenin keyfi istemesine sınırlar getirir ve yalnızca öznenin bağlı olduğu soyut iyiyle çatışır. İnsanlar özgür olmak istediklerini söylediklerinde, bu, öncelikle, yalnızca soyut bir anlamda özgür olmak istedikleri, devlet içerisindeki bütün belirlenim ve bölümlenmelerin bu özgürlüğün bir sınırlaması olarak kabul edildiği anlamına gelir. Buraya kadar, ödev özgürlüğün değil, soyutluğu içindeki özgürlüğün –yani özgür olmamanın– sınırlanmasıdır: ödevi uymak sayesinde birey öznel varlığını kazanır, onaylayıcı özgürlüğünü elde eder.²⁸ Çünkü yukarıdaki yanlış biçimde özgürlük, insan denen varlığı, yalnızca bir yanını oluşturan içgüdü, istek, tutku gibi şeylere bağımlı olarak görmekten kaynaklanır. Devlet ve toplum, insanın bunlara bağımlılığını ortadan kaldırıp onları hayvan dünyasından ayıran tinsel bir dünyaya taşıyarak olumlu anlamdaki özgürlüğünü sağlar.²⁹

Bu söylenenlerden hareketle bakıldığında, bireye özgürlüğünü veren, hükmü altında yaşadığı devlettir.

Devlet, bireyin –birey geneli bilip istediği ve ona inandığı ölçüde– kendisinde özgürlüğüne sahip olduğu ve onun tadını çıkardığı gerçekliktir. ... Devlette özgürlük nesneleşir ve olumlu olarak gelişir.³⁰

Hegel'e göre, etik karakter, kendisini hareket ettiren amacın, belirlenimleri aracılığıyla kendisini aktüel ussallığa dönüştürmüş –ve kendisi devinimsiz olan– tümel olduğunu bilir ve kendisinin onuru ile bütün tikel amaçlarının süregiden varoluşunun tümele bağlı olduğunu ve onun içerisinde varolan-gerçekliğe dönüştüğünü anlar. Çünkü bireylerin özgürlüğe yönelik öznel belirlenim hakkı, ancak etik aktüaliteye ait oldukları sürece temin edilebilir; kendi özgürlüklerinin kesinliği, hakikatine, böyle bir nesnellikte kavuşur; kendi özlere ile içsel tümelliklerine aktüel olarak etik alanda sahip olurlar.³¹

Ama bu söylenenlerden yola çıkılarak devlet-birey ilişkisine yönelik yanlış tasarımlar edinmemek gerekir. Devlet, insanların yaşamına kısıtlamalar getiren bir insan toplaması değildir; yani her bireye kendi özgürlüğünü içinde gerçekleştirebileceği küçük özgürlük alanları bırakan bir sınırlama ve kısıtlama aracı değildir. Bilakis, devlet, tek tek bireylere, egemen olduğu alan üzerinde tam bir özgürlük sunar: onun yasaları, bu alan üzerinde yaşayan insanların bütün gereksinim ve isteklerini nasıl karşılayacaklarının meşru yollarını gösterir. Burada kısıtlanan, tek tek bireylerin öznel gereksinimleriyle ilgili olan, canının istediği gibi davranma özgürlüğüdür. Kendi öznel isteğini gerçekleştirmeye çalışan, bu nedenle de

²⁷ a.g.e., pr. 261.

²⁸ a.g.e., pr. 149.

²⁹ G.W.F. Hegel, *Tarihte Akıl*, s. 117.

³⁰ a.g.e., s. 110.

³¹ Hegel, *Philosophy of Right*, pr. 152-53.

kendisinin engellenmemesini isteyen kişi, aslında, tüm bir toplumu kendisi için araç olarak gören, onların çalışması ve emeğini kendi çıkarına kullanmak isteyen kişidir. Hegel'e göre devlette kısıtlanan ve kısıtlanması gereken özgürlük anlayışı budur.³²

Devlet ile birey arasındaki ilişkiyi Hegel'in tasarladığı biçimde gördüğümüzde, devletin, somut özgürlüğün nasıl gerçekleşmiş hali olabildiğini anlarız. Bu ilişkide kişisel bireyselliğin ve onun tikel çıkarlarının tam gelişimine ulaşması ve haklarının tanınmasının sağlanması gerekmektedir. Bu, tümelin çıkarına kendiliklerinden katılmaları, bu tümel çıkarı –bilerek ve isteyerek- kendi *tözsel tinleri* olarak kabul edip kendi *sonul amaçları* olarak *etkin biçimde takip etmeleri* gerekir. Bu, Hegel'e göre, modern devletlerde gerçekleştirilmiştir:

Modern devletlerin ilkesi çok güçlü ve derindir, çünkü öznelilik ilkesinin, hem kişisel tikelliğin *kendine-yeterlilik ucunda* tamamlanmasına olanak verir hem de aynı zamanda onun *tözsel birliğe yeniden sokularak* bu birliğin, özneliliğin kendi ilkesinde korunmasını sağlar.

Klasik antikite devletlerinde tümellik zaten mevcuttu, ama tikellik henüz azat edilip özgürlüğüne kavuşturulmuş ve tümelliğe, yani bütünün tümel amacına katılmış değildi. Modern devletin özü, tümelin, tikelliğin tam özgürlüğü ve bireylerin refahıyla bağlanması gerektiğidir.³³

Devletin gücü, kendisindeki tümel ile sonul amacın bireylerin tikel çıkarlarıyla birliğinden oluşur. Bu bakımdan, belirli bir açıdan “ödev” gibi görünen şey, aslında, bireyin “haklarını” oluşturur. Etik alanda bir insan ödevleri olduğu ölçüde haklara, hakları olduğu ölçüde ödevlere sahiptir.

Ödev, öncelikle, benim için *tözsel* olan ve kendinde ve kendisi için tümel olan bir şeye *karsi* bir tutumdur. Hak ise, diğer yandan, genel olarak bu *tözsel* ögenin varoluşu ve, sonuç olarak, sonrakinin *tikel* yanı ve benim kendi *tikel* özgürlüğümüdür. Bu nedenle, biçimsel bir düzeyde, hak ve ödev farklı yanlara veya kişilere aitmiş gibi görünür. Etik bir varlık ve *tözsel* olan ile *tikel* olanın birliği olarak devletteyse, *tözsel* olana itaat edişim aynı zamanda benim *tikel* özgürlüğümün varoluşudur; yani, ödev ve hak devlette *bir ve aynı ilişki içerisinde* birleşir. ... Ödevini yerine getirme sürecinde birey, kendi çıkarına ya da doyumuna bir biçimde ulaşmalı[dır].³⁴

Hegel'e göre, haklar bireylerin ya da kurumların bir kısmına, ödevler diğer kısmına verilirse, bütün parçalanır. Doyumuna, dolayısıyla özgürlük duygusuna ulaşamayan birey, ödevlerini yerine getirmek konusunda isteksiz olur.³⁵

Devlet ile birey arasındaki ilişkinin böyle biçimleniyor olmasından dolayı:

³² G.W.F. Hegel, *Tarihte Akıl*, s.110.

³³ Hegel, *Philosophy of Right*, pr. 260.

³⁴ a.g.e., pr. 261.

³⁵ a.g.e., pr. 155.

Etik yaşam, -bilgisine ve iradesine öz-bilinçte, gerçekliğine öz-bilinçli eylem aracılığıyla sahip olan yaşayan iyi olarak- özgürlük İdesidir. ... Etik yaşam, buna göre, var olan dünya ve öz-bilincin doğası haline gelmiş olan özgürlük kavramıdır.³⁶

Hegel'in bu görüşleriyle birlikte, "Ahlaklılık" bölümünün sonunda sorulmuş olan "Ödevin içeriği nedir?" sorusu yanıtlanmış olur. Hegel bunun için filozof tarafından bir liste sunulamayacağını söyler. Bir bireyin uyması gereken ödevlerin içeriği, egemenliği altında yaşadığı belirli bir devletin yasaları tarafından belirlenir. Böyle olduğu için, her farklı devlet bireylere farklı farklı ödevler sunar. Devletin buyrukları dışında bir ödev söz konusu değildir.

Devletin yasaları sayesinde, "Ahlaklılık" bölümündeki belirlenim olan içeriksiz "soyut" iyi aşılmış, iyi somutlaşmış, nesnelleşmiş olur.

Anayasa

Bireylerin özgürlüğünün güvencesi olan devletin yasalarının kendisine göre belirleneceği, bir devletin sınırları içerisinde olup bitecek her şeyin uygunluğunu sağlayacak temel ise, Hegel'e göre, anayasadır.³⁷ Anayasa, kendisi soyut, genelden kopuk bir varlık olan devletin, halkın tinine – gereksinimlerine, isteklerine, amaçlarına- göre içerik kazanmasını; yasaları ve uygulamalarıyla egemen olduğu mekanda bu tinin kendini gerçekleştirilmesine kılavuzluk eden bir örgütlenme haline gelmesini sağlar. Bu açıdan "anayasa", halk-tininin ifade bulduğu ilkeler bütünüdür. Bu ilkeler bütünü, öznelikten türemiş belirlenimlerin (istemelerin, amaçların) gerçekleştirilmesini sağlayacak kurumları, meslek gruplarını ve etkinlikleri içinde barındırır. Hatta anayasanın kendisi, insanlar-arası ve insanlarla dünya arasındaki ilişkileri oluşturan ve düzenleyen bu kurumların bütünüdür:

Bu kurumların hepsi, *tikellik* alanında *anayasayı* –yani, gelişmiş ve varolan-gerçeklik haline gelmiş ussallığı- oluşturur ve bu nedenle devlet ve bireylerin devlete yönelik güveni ile isteğinin sağlam temelidir. Bunlar, kamu özgürlüğünün üzerinde oturduğu sütunlardır, çünkü bunların içerisinde tikel özgürlük gerçekleşir ve ussallaşır; bundan dolayıdır ki, özgürlüğün ve zorunluluğun birliği bu kurumlar içerisinde *kendinde* varlığa sahiptir.³⁸

Bireyler devlet içerisindeki haklarını, kendinde varlığa sahip tikel çıkarların *tümel* yanı olan [toplumsal] kurumlarda öz-bilinçlerini keşfederek ve bu kurumlar aracılığıyla bir meslek grubu içerisinde tümel bir amaca yönelmiş bir meslek ve etkinlik kazanarak edinirler.³⁹

Anayasa, farklı gereksinimler için farklı örgütlenmeleri düzenleyerek, bir toplumun varlığını sürdürmesini sağlar. Ama bu örgütlemeleri ve düzenlemeleri yaparken, bireylerin özünü oluşturan kavram olan geleneğe [kültüre], halkın tinine aykırı düşmemelidir:

³⁶ a.g.e., pr. 142.

³⁷ G.W.F. Hegel, *Tarihte Akıl*, s. 136.

³⁸ Hegel, *Philosophy of Right*, pr. 265.

³⁹ a.g.e., pr. 264; Hegel, *Encyclopedia of the Philosophical Sciences*, pr. 433.

Tin, yalnızca kendisinin olduğunu bildiği şey olarak aktüel olduğu için ve bir halkın tini olarak devlet hem *kendi içerisindeki bütün ilişkilere imkan veren yasa* hem de kendisine ait olan bireylerin gelenek ve bilinci olduğu için, özel bir halkın geneldeki istemesinin anayasası, onun öz-bilincinin doğasına ve gelişimine dayanır; öznel özgürlüğü, bundan dolayı da anayasanın varolan-gerçekliği bu öz-bilinçte yatar.

... Her halk, buna göre, kendisine özel ve uygun anayasaya sahiptir.⁴⁰

Bu anayasa, toplumu, toplum kendi içerisinde farklı gereksinimler için farklı etkinliklere ayrılmış da olsa, tek bir bütün olarak bir arada tutar. Toplum içerisindeki her tek güç, bütünü yararına, -tek bir organizmanın farklı organlarının yaptığı gibi- onun yaşamını sürdürmek için çalışır.⁴¹

Özetle, bir devletin egemen olduğu mekan üzerinde gerçekleştireceği yapı olan anayasa, içeriğini, belirli bir halktan alır. Bu halkın dünyada gerçekleştirmek istediği ilke ve amaçları içinde barındırır. Bu yüzdendir ki, anayasanın türü ya da içeriği, düşünüp karar verilerek yapılacak özgür bir seçime bırakılmaz: o halkın tinini yansıtır. Bu nedenle dışarıdan ithal bir anayasa halkın bünyesine uymaz:

İşte sırf bu yüzden, kimi reformcuların, Hegel'in dediği gibi, daha ussal, daha adil ve özgür olduğu hükmedilen başka bir anayasayı 'halka a priori vermek' gibi ütopyacı niyetleri hiç şaşmaz bir biçimde, yürürlükteki kamu hukuku ilişkilerinin gerçek ve sağlam duvarına çarpıp parçalanır.⁴²

Anayasanın içeriğini bu oluşturduğu içindir ki, iyi düzenlenmiş bir devlette yöneten ile yönetilen ayrımı yoktur. Yöneten, buyruklarını, zaten halka, halkın özüne ait bir anayasa çerçevesinde verir; yönetilenin eylemlerini belirleyen, kendisi dışındaki bir güç değil, kendi özüdür. Bundan dolayıdır ki, iyi bir anayasa yöneten-yönetilen ilişkisini ortadan kaldırır, bireyin devletin buyrukları karşısında kendisini bir köle olarak değil özgür bir yurttaş olarak hissetmesini sağlar. Özgürlük tam bu noktada, devletin bütün bireylerinin tiniyle uzlaştığı, ya da, bütün bireylerinin tinini kendisine hakim olan genel tine uygun kıldığı anda gerçekleşir. Burada artık birey kendisini buyruk alan bir varlık olarak değil, kendisine ait buyruklara uyan bir varlık olarak görür.⁴³

Monark

Hegel, "anayasa"dan söz ettiği kısımlarda, bir sorunun doğal olarak ortaya çıktığını söyler: "Anayasayı düzenleyecek olan kimdir?"

Bu soru, Hegel'e göre, henüz hiçbir anayasanın var olmadığı, bireylerin *atomistik bir topluşmasının* söz konusu olduğu varsayıldığı için ortaya çıkar. Halihazırda ortak ilkelere göre hareket eden bir toplum varsa,

⁴⁰ Hegel, *Philosophy of Right*, pr. 274.

⁴¹ a.g.e., pr. 272.

⁴² Nelli Motroşilova, "Hegel'in Toplum Felsefesi ve Halkların İşbirliği Düşüncesi", (Çev. Yakup Şahan), s. 27-36, *Felsefe Dergisi*. İstanbul, sayı: 31, 1990. s. 30.

⁴³ G.W.F. Hegel, *Tarihte Akal*, s.137-40.

bu ilkelerin derlemesinden başka bir şey olmayan bir anayasa da vardır. Yukarıdaki soru, halihazırda bir anayasanın var olduğu varsayılarak sorulursa, bir anayasayı *düzenlemek*, yalnızca onu değiştirmek demektir; bir kez anayasa varsayıldıktan sonra, bunun değiştirilmesi yalnızca anayasanın izin verdiği ölçüde ve tarzda olabilir.⁴⁴

Anayasadaki bu düzenleme ve değişimleri yapacak yetkeye ise, Hegel, “monark” adını verir. Bütün adına karar verecek olan, tek tek bireyler değil, *bir* birey, yani monarktır. Monark, *bir* halkın tininin yansıması olan devletin kişiliğini temsil eder. Bir devlet adına karar verme konumunda birden fazla kişi bulunduğu takdirde, nasıl bir kişi iki çelişik istek ya da buyruk karşısında ne yapacağını bilemez şekilde atıl kahrına, devlet de aynı biçimde gereken etkinlikleri gerçekleştiremez hale gelir. Bu nedenle, karar verici konumunda tek yetkenin bulunması, organizmanın kısımlarının bu yetkenin isteklerine uygun biçimde davranması gerekir.⁴⁵

Ama monarkın yetkisini salt güç ve boş keyfilik sanma ve egemenliği despotizmle eşitleme ortak yanılgısına düşmek kolaydır. Despotizm, genel olarak, -ister bir monarkın ister bir halkın olsun- bu türden bir tikel istemenin yasa sayıldığı bir yasadızlık durumunu imler; oysa egemenlik, özellikle devlet içerisindeki tikel alanlar ve işlevlerin ülküsel momentleri olarak, yasal ve anayasal koşullar altında kurulur.⁴⁶ Bu nedenle monarkın yetkisi, kendi öznelliğinden doğan istekleri gerçekleştirmesi için verilmemiştir ona. Monark, zaten halkın tininden doğmuş ve hazır olarak bulunan anayasanın, değişen gereksinimler karşısında yetersiz kalan kısımlarını yine bu tikel uygun biçimde değiştirmek, yenilemek için oradadır. Monark, anayasaya uygun biçimde, ondan türeterek yapılan yasaların altındaki *imzadır* yalnızca.⁴⁷

Yazının geride kalan bölümünde Hegel’in, birey ile devlet arasındaki özgürlük sorunu çerçevesindeki gerilimi nasıl çözmeye çalıştığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bundan sonraki adımdaysa, çeşitli düşünürlerin bu görüşler hakkındaki yorumlarına dayanarak, Hegel’in özgürlük anlayışının toplum sözleşmecilerinden farkı gösterilmeye çalışılacaktır.

Birey ile Devletin Özdeşliği: Özgürlük

Maki, Hegel ve Rousseau’nun aynı sorunlar hakkındaki düşüncelerini karşılaştırdığı yazısında, özellikle “özgürlük” kavramı hakkındaki düşünceleri üzerinde durmuş, bu iki filozofun özgürlük ve toplum arasındaki ilişki hakkında neler dediğini ele almıştır.

Ona göre, Hegel, özgürlüğün, istemenin “özerkliği” demek olduğunu söylemektedir. Bu ise, istemenin hem “bağımsız” olması hem de “kendi eylem ilkelerini kendinden türetmesi” anlamına gelmektedir. Ama özerkliğin bu biçimsel hali, Maki’nin de dikkati çektiği gibi, bir insanın özgür olmasının yalnızca zorunlu koşuludur:

⁴⁴ Hegel, *Philosophy of Right*, pr. 273.

⁴⁵ Hegel, *Philosophy of Right*, pr. 279-81.

⁴⁶ Hegel, *Philosophy of Right*, pr. 278.

⁴⁷ Hegel, *Philosophy of Right*, pr. 280-81.

Bir mahkum, kendi bütünlüğünü böyle bir durumda bile koruyabildiği için bir yandan özgür diye nitelenebilirken, kişiliğini gerçekleştirebilme olanağına sahip olmaması bakımından da özgür değil diye nitelenebilir.⁴⁸

Bu nedenle, bir insanın özgür olduğundan söz edebilmenin ikinci koşulu, bunun yalnızca içsel bir özerklik olmaktan çıkıp dışsallaşabilmesi, yani eylemleri aracılığıyla kişinin kendini gerçekleştirebilmesi olanağının da bulunmasıdır. İşte bu, Maki'ye göre, özgürlüğün bir modifikasyonu olan, özgürlüğün gerçekleştirilme olanaklarını sunan "hak" kavramını devreye sokar. O, Hegel'in doğru biçimde vurguladığı gibi, "hak"ın ancak toplumsal ilişkiler ağı içerisinde söz konusu edilebileceğini söyler.

Hegel için ilkel düzeyindeki toplumsal ilişkiler, bir "gereksinimler dizgesi" ve bu dizgenin doğurduğu "işbölümü" ağıdır. İşbölümü, iki ilkeye göre düzenlenir: a) somut kişilik b) tümelliğin biçimi. İlki, herkesin kendi çıkarlarını, kendi öznel isteklerini becerebildiğince doyurma hakkından oluşur. Ama eğer salt bu ilkeyle yetinilirse, bu, bütün öznel isteklerin birbiriyle çatıştığı, güçlü olanın galip geldiği bir doğa durumunda takılıp kalmamıza neden olur. Maki'nin dikkati çektiği gibi, burada, bütün bu öznel istekleri bir biçimde düzenleyecek ve dizginleyecek, herkese uygulanarak tekil istekler arasında bir düzen ve birlik kurulmasını sağlayacak bir tümelliğe ihtiyaç vardır. Bu tümellik de, aslında, tekilerin gereksinimleri ancak bu yolla karşılanabileceğinden, bir ihtiyaç olarak kendiliğinden ortaya çıkar. Gereksinim dizgesinin yarattığı işbölümü, bireyler arasında, bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi yaratır.

Hegel için tümellik biçimi, modern kültürün, aksi durumda somut kişiselliğin yıkıcı olacak güçlerinin engellendiği ve bastırıldığı yandır.⁴⁹

O. Martikainen de, tikel ile tümel ilkeler arasındaki bu karşılıklı ilişkiye dikkati çeker. Ona göre, "sonuç olarak, ne tikel ne de tümel diğeri olmadan var olabilir. Bu nedenle, modern devletteki bireyler, salt özel kişiler olarak tasarlanamaz. Kendi amaçlarını gerçekleştiren, bilinçli ya da bilinçsiz olarak, aynı zamanda tümeli de ilerletirler".⁵⁰

Aslında bu, Maki'nin çok iyi kavradığı gibi, "istemenin özerkliği"ni, "bağımsızca kendi eylem ilkelerini belirleme" olmaktan çıkarıp, buna, isteme ancak başkalarının da ortak çalışması aracılığıyla gerçekleştirilebileceğinden, "başkalarına bağımlılığı isteme" anlamını kazandırır. Kişi, kendi özgürlüğünün gerçekleştirebilme olanağını, tümele uymada, onunla ortak biçimde hareket etmede bulur. İlk bakışta "bağımsızlık"la olanaklıymış gibi görünen özgürlüğün gerçek temeli, "bağımlılığa" kaydırılır. Martikainen'e

⁴⁸ Markku Maki. "Modern Society in Rousseau and Hegel", *Right, Morality, Ethical Life*; ed. Jussi Kotkavirta. Jyväskylä, Kopijyva Ltd., 2003. s. 95.

⁴⁹ a.g.e., s. 96.

⁵⁰ Ossi Martikainen. "The Principle of Subjectivity and Sittlichkeit in Hegel's Philosophy of Right"; *Right, Morality, Ethical Life*; ed. Jussi Kotkavirta. Jyväskylä, Kopijyva Ltd., 2003. s. 106.

göre de, topluma bu biçimde dahil oluş, onun özgürlüğünü engelleyen bir şey değil, ilerleten bir şeydir.⁵¹

Bu karşılıklı bağımlılık dizgesi, öznelere yalnızca belirli kültürel nitelikleri ve zanaatları kazandırmakla kalmaz, belirli bir genel öznellik eğilimi ve yapısı edindirir. Maki'nin söylediklerinin de gösterdiği gibi, hem toplumun hem de onu oluşturan bireylerin yapısı ve nitelikleri, kaynağını, genelde iddia edildiği gibi, soyut bir öznellik ya da içsellikte, ya da, toplum sözleşmecilerinin iddia ettiği gibi zaten varolan bir özgür tercihte değil, somut insani gereksinimler dizgesinde bulur. Bu nedenle, aslında özgürlük, bu somut gereksinimlerin karşılanabilme ve bireyin bunları gerçekleştirebilme düzeyinin gelişmesi ölçüsünde gelişir. Bireyin istekleri ile işbölümünün karşıladığı gereksinimlerin oranı eşitlendikçe, özgürlüğün gerçek kılınma düzeyi de artmaktadır.⁵²

Doğa Durumu: Güce Dayalı Serbestlik

Toplum sözleşmesi kuramı, özgürlüğü bireysel tercih yetisiyle özdeşleştirdiği ölçüde, Hegel, onların yanlış bir özgürlük kavramıyla iş yaptıklarını düşünür.

Aslında, toplum sözleşmecilerinin bu iddialarını hazırlayan varsayımları, faillerin doğa durumunda özgür ve ussal olduklarıdır. Doğa durumunda özgür ve ussal olan bu bireyler, devletin üyeleri olmaya onay vererek, devletin meşruiyetinin de bireyin özgürlüğü zemininde ortaya çıkmasını sağlarlar. Buna karşın Hegel, doğa durumundaki bireylerin, bu varsayımda iddia edilen özgür ve ussal düşünme yetisine, asgari düzeyde olsun, sahip olup bunu koruyabileceklerinin beklenip beklenemeyeceğini soruşturur. Hegel bunun olanaksız olduğunu düşünmekteydi:

Hegel'in görüşü, doğa durumundaki insanların, doğal olarak, tıpkı çocuklar gibi olduklarıdır: özgürlük ve akıl için olanağa sahiptirler, ama bu olanak henüz gerçek kılınmamıştır.⁵³

Hegel'in toplum sözleşmesi kuramına yönelttiği en ilginç eleştirilerden biri de, onun, devlet ve toplumun birer araç olduğunu varsayarak düşünmesidir.

Tamamen gerçekleşmiş özgürlük ve akıl olanaklarına sahip insanların, kendi çıkar ve amaçlarını geliştirmek için temel toplumsal kurumları benimsemeyi tercih ettiklerini hayal eder.⁵⁴

Oysa, Hegel için kişiler doğa durumunda, henüz başkaları tarafından tanınabilecek hakları olmadığı için, özgür değildirler; kendi gereksinimlerini karşılayabilecekleri ussal araçlara sahip olmadıkları, hayvanlar gibi ancak doğanın kendilerine bahsettiği kadarıyla yetindikleri için de, ussal değildirler. Toplum ve devlete katılma, bu nedenle, ne özgür ne de ussal bir tercihle gerçekleşir: bu katılma, güce dayalı bir zorlamayla olur.

⁵¹ a.g.e., s. 109.

⁵² Maki. "Modern Society in Rousseau and Hegel", s. 98.

⁵³ Patten. "Social Contract Theory and the Politics of Recognition in Hegel's Political Philosophy", s. 172.

⁵⁴ a.g.e., s. 173.

Toplumsalığın Temeli: Adalet; Adaletin Temeli: Ceza

Bu zorlama, toplumun kurulma aşamasında ve kurulduktan sonra, kendini “cezalandırma” biçiminde gösterir. M. Wahlberg, Finli bir ceza hukuku uzmanı ve düşünür olan K.G. Ehrström’ün Hegel’in cezalandırma kavramını yorumlayışını ve eleştirişini ele aldığı yazısında, Hegel’in “suç ve ceza” arasındaki ilişki hakkındaki düşüncelerini inceler. Suç, öncelikle, bir yasanın çiğnenmesidir. Yasalarsa, genel ussal istemenin farklılaşmış görünümlerinden başka bir şey değildir. Bu nedenle, bunları ihlal eden, aslında genel istemeye karşı gelmiş olur. Diğer yandan da, bunlar ussal olduğundan, bunların karşıtı olan eylemi usdışı olur. Kısacası, suç, dünyanın kurulmuş olan ussal dizgesiyle çelişen bir eylemdir.⁵⁵

Ehrström’ün dikkati çektiği önemli noktalardan biri, hukuk yasasının ihlalinin yalnızca başkalarının haklarının ihlali demek olmadığı, aynı zamanda o toplum içerisindeki bir birey olarak kişinin kendisi için de geçerli bir hakkın ihlali demek olduğudur. Bir yasa, yalnızca şu ya da bu kişi için değil, toplumdaki herkes için geçerli, herkesin haklarını belirleyen bir yasadır. Bu nedenle, yasanın ihlalden kaynaklanan ceza, aslında onun usdışı eylemi aracılığıyla gerçekleşenin olumsuzlanmasıdır. Ceza, aslında, bu usdışılığın, ussal olduğu düşünülen bu bireye yakıştırılamamasından kaynaklanır. Dolayısıyla ceza, bireyin bu yolla düşünen, ussal bir varlık olarak kabul ediliyor olduğunun kanıtıdır. Cezalandırılmama, yalnızca delilere ya da zihnen olgunlaşmamış çocuklara yönelik bir tavidir.⁵⁶

Ehrström, “suç” ile “ceza” arasındaki ölçü sorunu üzerinde durur. Burada Hegel hakkında söyledikleri, Nietzsche’nin “adalet” anlayışına oldukça benzemektedir. Ona göre, suç, her zaman, belirli bir hakka yönelmiş zarardır. Ceza ise, suçun aşılması ya da değillenmesi olarak, bu zararın tazmin edilmesidir: ama zararın tam tazmini, ancak, zararın özdeşi olan bir zararla, yani kısasla olanaklıdır. Bu nedenle, aslında, bir intikam alma eylemidir. “Her şeyin bir değeri vardır; her şey için ödeme yapılabilir” ilkesinden yola çıkıp, “Her suç belirli bir zarar vermiştir; her zararın muadili olan bir karşı-zarar vardır” anlayışına dönüşür. Ama ceza, toplum ve devlet oluştuktan sonra, bireylerin kendi ellerinden geldiği kadarıyla uyguladığı bir işlem değil, devletin, zararlara karşı belirlediği karşı-zararların uğrattığı kayıplarla uygulanan bir işlemdir.⁵⁷

Ehrström, “cezalandırmanın amacı” meselesinde de Hegel’e katılmaktadır. Cezanın, hakkın değillenmesi olan haksızlığın değillenmesinden başka hiçbir amacı yoktur. Bu işlemin yarattığı diğer sonuçlar –örneğin caydırıcılık, islah etme, devletin güvenliğini sağlama gibi-, onun yalnızca dışsal, koşullara göre değişebilecek sonuçlarıdır. Cezalandırmanın özıyla ilgileri yoktur.⁵⁸

⁵⁵ Markus Wahlberg. “Punishment as Ideal Reconciliation and Real Generation”, *Right, Morality, Ethical Life*; ed. Jussi Kotkavirta. Jyvaskila, Kopijyva Ltd., 2003. s. 12-13.

⁵⁶ a.g.e., s. 13.

⁵⁷ a.g.e., s. 15.

⁵⁸ a.g.e., s. 16.

Aslında “cezalandırma”nın amacı olarak saptanmaya çalışılan diğer şeyler, sivil toplum ile devletin birbirine karıştırılmasından doğar. Sivil toplum düzeyinde ceza, yere, zamana, koşullara göre değişik değişik işlevler görür. Ama devlet açısından, devletin üzerinde hüküm sürdüğü bireylerin istemeleri açısından, bu istemelerin usdışı, öznel yanlarının değillenmesinden başka bir işlev görmez. Örneğin, sivil toplum düzeyinde, bir bireyin dükkanı yağmalandıysa, yağmalayanın cezalandırılması, “bu tür eylemlerden caydırma amaçlı” görünebilir; ama devlet açısından, aslında, devletin kurmuş olduğu ussal dünyanın usdışı bir öğeden arındırılması, ussalığın yeniden kurulmasıdır.⁵⁹

“Suç ve ceza” kavramlarını da hesaba kattığımızda, Hegel’in “toplum sözleşmesi” kuramına neden karşı çıktığını anlamamız zor olmaz. Hiç kimse, ceza almak söz konusu olduğunda, devlete, onun yasalarına ya da kurumlarına kendi tercihiğine bağlı olan bir onayı vermez. Kendi öznel isteklerinden hareket eden ve, dolayısıyla, başkalarının haklarını gözetmeyerek suç işleyen kişi, bunun “suç” olduğunu, ancak kendi üstündeki bir güç dolayısıyla kabullenebilir. İnsan için, doğa durumunda ya da kendi özneliği bakımından, “suç” diye bir kavram yoktur.

Yöneten İle Yönetilenin Özdeşliği

Devletin yapısına ya da içeriğine halkın müdahale gücü ve olanağını Hegel ve Hobbes bağlamında tartıştığı yazısında Lagerspetz, liberal ilkelerin parlattığı düşüncelerden ve bu filozofların “suç ve ceza” hakkında söylediklerinden yola çıkarak, her iki filozofun da, günümüz siyasi hayatı bakımından merkezi bir önem taşıyan “halkın egemenliği” kavramına karşı olduğunu öne sürer. Bu iddiasının doğruluğunu ise, bu filozofların, bireylere ya da halka, yöneticilerine direnme ya da itaat etmeme, onları azledebilme ve iktidarın var olan biçimini değiştirebilme hakkını tanımamasına dayandırır. Lagerspetz’e göre, her iki filozofun da uslamlamasının özü şöyle özetlenebilir:

Halkın, varolan kurumlar dışında bağımsız bir varoluşu yoktur. O halde, bu kurumlardan bağımsız olan herhangi bir hakka da sahip olamaz.⁶⁰

Bu çalışmayı ilgilendirmediği için Hobbes’u bir yana bırakıp yalnızca Hegel’e yönelik iddialarını ele alırsak, şunları söyleyebiliriz. Lagerspetz, belirli bir bakış açısından, haklıdır: Hegel’in cezalandırma kuramı, devletin görünümü olan yasaların olumsuzlanmasının olumsuzlanmasını varsayar. Bundan dolayı da, halkın ya da onu oluşturan bireylerin ona direnme, itaat etmeme hakkı yoktur. Ama “devlet” ile “yönetici” arasında, Lagerspetz’in örtük olarak varsaydığı gibi, bir özdeşlik kurduğunu iddia edebilmek, bana kahrırsa, olanaklı değildir. Çünkü Hegel’in tarif ettiği “monark”, ideal bir yönetici tipidir: o, özü bakımından, halkının özüyle özdeşlik taşır. Onun kararları, zaten, halkın kendi tininden doğan kararlardır. Bu bakımdan, böyle

⁵⁹ a.g.e., s. 20.

⁶⁰ Eirik Lagerspetz. “Hegel and Hobbes on the Sovereignty of the People”, *Right, Morality, Ethical Life*; ed. Jussi Kotkavirta. Jyväskylä, Kopijyva Ltd., 2003. s. 119.

ideal bir monark, hem halkının hem de devletin özdeşlik taşıyan bir temsilcisidir. Martikainen de bu noktaya dikkati çeker ve Hegel'in monarşi anlayışı hakkında şunları dile getirir:

Hegel'in monarşiyi temellendirmesi, açık bir biçimde öznelilik ilkesini yansıtır. Monarkın devletin yönetiminde oldukça sınırlı bir rolü vardır. Onun iktidarının tam olarak [kararların üzerine] 'beni işaretlemeye' [imza atmaya] indirgendiği bile söylenebilir. Bu nedenle, monarkın konumu öznelilik ilkesini hem devletin başındaki bir birey olarak sembolik biçimde, hem de doğal bir kişi ya da bireysel bir isteme olarak somut biçimde yansıtır.⁶¹

Bu ideal monarkta aynı özellikleri taşımayan, yani genel istemeyle kendini özdeşleştirmeyip yalnızca kendi öznel isteklerinin peşinde koşan bir yöneticiye itaat edilmesi gerektiği konusunda Hegel'in söylediği bir şey rastlamak olanaklı değildir. Hatta, Hegel'in bütün yapıtları, başkalarının haklarını ve isteklerini tanımayan öznel isteklerin olumsuzlanması gerektiğini söyleyen uzun bölümlerle doludur. Bu nedenlerle, Lagerspetz'in iddiasının, "devlet" ile "yönetici" arasında kurduğu uygunsuz özdeşlikten doğduğunu; Hegel'in bunu bir saptama olarak değil de bir ideal olarak sunduğunu söylemek uygun olacaktır. Aslında, yazıdaki şu sorular da yanıtını yukarıda sunulmuş olan görüşlerde bulmaktadır:

O halde, halkın yöneticileri karşısında hangi haklara sahip olduğunu sormak, kavramsal olarak anlamlıdır. Orijinal sözleşmenin maddeleri nelerdir? Halkın, hükümdarın eylemlerini yargılama hakkı var mıdır? Halk ona itaat etmeyebilir, etkin biçimde direnebilir, aşırı bir tiranlık durumunda onu devirip yasal bir biçimde cezalandırabilir mi?⁶²

Hegel bu sorulara "Hayır" yanıtını vermeyecektir. Ama böyle bir başkaldırının sonuçlarına dikkati çekmekten de geri durmamaktadır. Halktan doğan bir devrimin sonucu, tıpkı Fransız Devrimi'nde olduğu gibi, yeni bir düzenin kurulması değil, toplumun dağılıp yerini kaos ve karmaşaya dayanan bir doğa durumuna bırakmasıdır. Lagerspetz, Hegel'in devrimler hakkındaki düşüncesini bir belirleme olarak değil de, halka güvensizlikten doğan bir hezeyan olarak ele aldığı için, onun her türlü halk hareketinden korktuğunu düşünmektedir.⁶³ Oysa onun ve onun gibi düşünen pekçok kişinin yanılmasına neden olan nokta, devlet ile halk arasındaki gerçek ilişkiyi görmemeleri, bu ikisini, birbirinin karşısında yer alan ve birbirlerinin iktidar alanlarını gasp etmeye çalışan iki düşman olarak görmeleridir. Hegel için devlet, yukarıda da gösterilmeye çalışıldığı gibi, halkın özünün aktüel hale gelmesinden başka bir şey değildir. Martikainen, Lagerspetz'in Hegel hakkındaki bu olumsuz düşüncelerine yanıt olabilecek görüşler öne sürmektedir. Ona göre,

Hegel'in kuramının ana noktası, hukukun, özgür istemenin varoluşu olmasıdır. Hak dizgesi özgür istemeyi gerçek kılar ve özgür

⁶¹ Martikainen. "The Principle of Subjectivity and Sittlichkeit in Hegel's Philosophy of Right", s. 113-14.

⁶² Lagerspetz. "Hegel and Hobbes on the Sovereignty of the People", s. 120.

⁶³ a.g.e., s. 122.

istemenin varoluşunu ifade etmekte başarısız olan hiçbir şey, bir hak olma iddiasını taşıyamaz. PR'ın hak idesini kendine nesne olarak alması, modern felsefi hak anlayışı için iki önemli şeyi ifade eder. İlkin, hakkın ne olduğu, tarihsel olmayan ya da değişmez bir kaynaktan, örneğin *lex naturalis*, yani doğa yasasından türetilemez. İkincileyin, varolan her hak dizgesi, hak idesiyle ilişkisi bakımından eleştiriye açık olmalıdır. Hak idesinin gerçekleştirilmesinin başlangıcı, bireysel özgür istemeyle özdeşir.⁶⁴

Modern toplum söz konusu olduğunda Hegel'in zihninde olmayan, ama sanki Hegel'in de paylaştığı bir düşünceymiş gibi ona da yansıtılan "yöneten ile yönetilen" arasındaki ayrım, Lagerspetz'in, Hegel açısından yanıtı açık olan soruları ona yönlendirmesine yol açmaktadır. Yönetileni yöneten yasaların kaynağı, zaten, yönetilenin kendi istemesinin görünümüdür, Hegel için:

Etik düzen [devlet], tanrı benzeri bir mutlak öznenin istemesini gerçekleştiren bir düzen değildir. Kurumların, yasaların ve geleneklerin oluşturduğu etik düzenin tarihsel temeli vardır. Bunların geçerli olmasının nedeni ise, onların yapaylığı değil, özgür istemenin çeşitlenen türleri olmalarıdır: bu isteme, ortaklaşa bir 'makro özne'den değil, istemenin kendisiyle ve başka istemelerle ilişkilerinden doğar.⁶⁵

Özgür öznellik, Hegel'in hukuk anlayışının ilk ilkesidir. Bu nedenle, genel isteme adı verilen şey, yani etik ve hukuksal düzenlemeler, öznelliğe yabancı şeyler değil, ondan türetilen ilkelerdir. Bu bakımdan, devletin yasalarının öznellikten türetilmesi gerektiğini söyleyen Hegel için, bireyin bu yasalara karşı çıkması, kendi özgürlüğüne ve ussallığına karşı çıkmasından başka bir şey değildir.

Burada, Lagerspetz'in de olumsuz bir bakışla vurguladığı önemli bir konuyu da anımsatmakta sanırım yarar olacaktır. Devlet olmadan, öznel istekler arasında bir varoluş ortaklığı yaratabilmek, onlar arasındaki haksızlıklardan doğan anlaşmazlıkları çözebilmek olanaksızdır. İnsanların bir arada yaşayabilmesini, yani onların bir "halk" ve bu halkın içinde bir "birey" olabilmesini sağlayan bile, onları bir biçimde düzenleyip örgütleyen devletin kendisidir, zaten. Bu durumda da, halkın devletini devirmesi, aslında, kendisinin "halk" olmağını ortadan kaldırıp dağınık ve çatışma halinde bir kitle haline gelmesine neden olur. Halk ile devlet arasındaki bir çatışma, Hegel için, bu ikisinin içeriği birbirlerine bağımlı olarak oluştuğu için, usdışı ve mantıksızdır. Ne halksız bir devlet olanaklıdır, ne de devletsiz bir halk.

Yukarıda sayılan bütün bu nedenlerden dolayı, aslında toplumun sözleşmeye dayalı olarak kurulduğu, bu nedenle de sözleşmenin bireylerce istedikleri zaman bozulabileceği ya da sözleşmenin maddelerinin (anayasanın) bireylerin keyfince istedikleri zaman değiştirilebileceği düşüncesi, aslında, birey ile devlet arasındaki ilişkiyi Hegel'in tasarladığı

⁶⁴ Martikainen. "The Principle of Subjectivity and Sittlichkeit in Hegel's Philosophy of Right", s. 111-12.

⁶⁵ a.g.e., s. 113.

biçimde tasarlanmamış olmaktan, bambaşka varsayımlardan hareket etmiş olmaktan kaynaklanır. Toplum sözleşmesi fikri, hem toplumun ve devletin varlık nedenini ve işlevlerini tam kavrayamamış olmaktan hem de özgürlüğe bireylerin keyfi istekleriyle karıştırmaktan kaynaklanır.

Kaynakça

- HEGEL, G.W.F. *Phenomenology of Spirit*; trans. A. V. Miller; Oxford, Oxford University Press, 1977.
- HEGEL, G.W.F. *Encyclopedia of the Philosophical Sciences in Outline and Critical Writings*. Ed. by Ernst Behler. New York, Continuum Publishing Company, 1990.
- HEGEL, G.W.F. *Elements of the Philosophy of Right*. Tr. by H.B. Nisbet. Cambridge, Cambridge University Press, 1991
- HEGEL, G.W.F. *Tarihte Akıl*. Çev. Önay Sözer. İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 1995.
- LAGERSPETZ, Eerik. "Hegel and Hobbes on the Sovereignty of the People", *Right, Morality, Ethical Life*; ed. Jussi Kotkavirta. Jyvaskila, Kopijyva Ltd., 2003.
- MAKI, Markku. "Modern Society in Rousseau and Hegel", *Right, Morality, Ethical Life*; ed. Jussi Kotkavirta. Jyvaskila, Kopijyva Ltd., 2003.
- MARTIKAINEN, Ossi. "The Principle of Subjectivity and Sittlichkeit in Hegel's Philosophy of Right"; *Right, Morality, Ethical Life*; ed. Jussi Kotkavirta. Jyvaskila, Kopijyva Ltd., 2003.
- MOTROŞILOVA, Nelli. "Hegel'in Toplum Felsefesi ve Halkların İşbirliği Düşüncesi", (Çev.Yakup Şahan), s. 27-36, *Felsefe Dergisi*. İstanbul, sayı: 31, 1990.
- PATTEN, Allen. "Social Contract Theory and the Politics of Recognition in Hegel's Political Philosophy", *Beyond Liberalism and Communitarianism*; ed. Robert R. Williams; Albany, State University of New York Press, 2001.
- WAHLBERG, Markus. "Punishment as Ideal Reconciliation and Real Generation", *Right, Morality, Ethical Life*; ed. Jussi Kotkavirta. Jyvaskila, Kopijyva Ltd., 2003.